

КОНЦЕПЦІЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ФУНКЦІЙ РЕЖИМУ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Місця позбавлення волі поступово перестають виконувати роль суто каральних інститутів. Суспільством на них покладаються завдання забезпечення безпеки шляхом належної організації охорони, нагляду та безпеки за засудженими, виправлення і ресоціалізації засуджених, зменшення ризиків вчинення ними рецидивних злочинів. Режим, як порядок і умови виконання позбавлення волі, має серед інших засобів найбільший потенціал до виконання поставлених перед місцями позбавлення волі кримінологічних завдань та застосування кримінологічних засобів в пенітенціарній діяльності.

Окремі проблеми призначення, функцій та завдань режиму в установах викання покарань досліджувались в роботах таких вчених, як М. Ю. Валуйська, В. В. Голіна, В. М. Дрьомін, О. Г. Колб, Г. О. Радов та інш. Проте питання формування та механізму дії кримінологічної функції режиму в місцях позбавлення волі не стали предметом окремого дослідження.

Метою цього дослідження є визначення концепції кримінологічних функцій режиму в місцях позбавлення волі та характеристика окремих її компонентів.

Аналіз природи кримінологічної функції режиму в місцях позбавлення волі тісно пов'язаний з предметом науки кримінології, суб'єктами, об'єктом і задачами запобіжної діяльності, зі стратегією і засадами кримінологічної політики держави в їх комплексному дослідженні.

Сучасна кримінологія вивчає злочинність, як процес масового відтворення злочинів, причини злочинної поведінки і особистість злочинця та розробляє заходи запобігання їй. Найголовнішим практичним завданням кримінології є саме виявлення шляхів стабілізації злочинності, зменшення її розмірів і небезпеки. Запобігання злочинності і злочинним проявам складає

один з основних елементів предмету кримінології і органічно поєднує теоретичні аспекти науки з практичною діяльністю інститутів держави і суспільства з протидії злочинності.

Запобігання злочинності як певний процес, що відбувається в часі, передуює злочинності або реалізації злочинного наміру і не допускає вчинення злочину і настання суспільно небезпечних наслідків. На відміну від інших, заходи запобігання злочинності чинять вплив до вчинення злочину, у сфері, яка лише частково регулюється правом; засобами, що мають виключно цільове запобіжне призначення; інколи паралельно з кримінально-правовими, кримінально-процесуальними та кримінально-виконавчими в цілях попередження рецидиву заходами. Вони становлять окремий різновид діяльності – суто кримінологічний.

Слід погодитись з тими вченими, котрі зазначають, що запобігання орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування примусових заходів, так звана нерепресивна протидія злочинності та її проявам (Голіна В.В. Кримінологічна політика в Україні: деякі теоретико-прикладні проблеми // Вісник Академії правових наук України. – 2008. - №2. – С.182-190; Теоретические основы предупреждения преступности: Монография / Отв. редактор В.К. Звирбуль, В.В. Клочков, М.Г. Миньковский. – М.: Юрид. Лит. - 1977. – С. 31), тобто такий напрям, що не зосереджується на переслідуванні особи. За своєю природою запобігання первинно вже носить кримінологічний характер і здійснюється за допомогою різноманітних заходів, але не лише непримусового характеру. Безсумнівно, що чим більша ступінь криміналізації особистості, чим ближче за часом і вірогідніше вчинення нею злочину, тим доцільнішим і більшим за обсягом буде застосування примусових заходів згідно принципів індивідуалізації і диференціації запобіжного впливу та ефективного співвідношення заходів примусу і переконання, що застосовуються в індивідуальній профілактиці. Однак виправдана перевага заходів непримусового характеру кожного разу,

коли це дозволяють характеристики об'єкту впливу, є пріоритетним завданням запобіжної діяльності і кримінологічної політики в цілому.

Запобігання завжди має активний, наступальний характер, оскільки складається з конкретних дій (протидій) певних суб'єктів, спрямованих на обмеження, нейтралізацію дії негативних явищ і процесів, які можуть детермінувати злочинність, її окремі види чи конкретні злочини.

Враховуючи мету і завдання кримінологічної функції режиму, спрямованої на виправлення засуджених і запобігання злочинності та окремих її проявів, для розуміння її сутності та всебічного аналізу механізму її дії доцільним є дослідження окремих елементів її структури – об'єкту, суб'єкту та змісту, що складається із здійснюваних суб'єктами запобігання заходів. Це обумовлене тим, що запобіжна діяльність переслідує виконання певних завдань, які витікають із загальних завдань кримінології, обумовлюються цілями запобіжної діяльності і конкретизуються в залежності від рівня та етапу такої діяльності, суб'єктів, що здійснюють заходи, об'єкту запобіжного впливу, а також рівня розвитку суспільства.

Очікуваними цілями запобіжної діяльності є обмеження дії негативних явищ і процесів, пов'язаних зі злочинністю, усунення детермінантів злочинних проявів; ліквідація криміногенних факторів формування антисуспільної спрямованості особистості та мотивації злочинної поведінки; профілактичний вплив на особу, яка за своєю антисуспільною поведінкою дає підстави припускати вчинення нею злочину, та криміногенне середовище. До основних її завдань відповідно відносять виявлення, аналіз і цілеспрямований вплив на явища, процеси і обставини, які обумовлюють злочинність і злочинні прояви; фактори формування особистості злочинця і злочинної мотивації; коло осіб, від яких можна очікувати вчинення злочину.

Стосовно місць позбавлення волі, то тут запобіжний вплив, перед усім, сконцентований на колективі засуджених, на міжособистісних відносинах у їх середовищі, на особистість засудженого. Специфічні детермінанти вчинення злочинів у даних установах, серед яких можна виділити недоліки в

організації й проведенні роботи щодо запобігання вчинення злочинів, в організації та здійсненні нагляду та охорони засуджених, недоліки соціально-психологічної роботи з засудженими, неналежне кадрове забезпечення установ виконання покарань закритого типу тощо, обумовлюють особливості об'єкту запобіжного впливу.

Виходячи з того, що режим в місцях позбавлення волі має специфіку дії стосовно простору (спеціальні державні установи), часу (з моменту прийняття та набрання чинності судового вироку, впродовж визначеного судом терміну, до моменту звільнення ув'язненого) та підстав (призначення покарання особі, винної у вчиненні злочину), мета кримінологічної функції охоплює як недопущення вчинення нових злочинів ув'язненим під час перебування в установі закритого типу, так і закріплення позитивної суспільно прийнятної поведінки на подальший період після її звільнення. При цьому поведінка особи після звільнення з місць позбавлення волі поряд з іншими факторами показує глибину впливу режиму на особистість. З приводу цього постає питання щодо визначення темпоральної ознаки кримінологічної функції режиму в місцях позбавлення волі. З одного боку, кримінологічний вплив здійснюється (і має здійснюватися) протягом всього періоду виконання і відбування позбавлення волі, строк якого визначений судом, оскільки кримінологічне значення мають самі цілі покарання. Режим діє в межах виокремленої території та не може виходити за межі місця позбавлення волі, тому має вплив на засудженого тоді і доти, доки засуджений там перебуває. З іншого, виховний ефект режиму, що обумовлює виправлення засудженого, має розповсюджуватись на невизначений (необмежений) у перспективі час після відбуття покарання, оскільки мета останнього включає недопущення вчинення нового злочину в майбутньому, а не протягом певного часу.